

nevelni. Gál Sándor egy emelkedő, több irányzatot is elismerő irodalom tágasabb feltételei között, a kísérletek vitaminjaitól is megerősödve talált rá önmagára, s a belül elrendezett ember biztonságával írja egyre könnyedebb kézzel az újabb és újabb verseit, szól a szóra éhes közönséghez, a mához, a jelenhez, legjobb verseiben időtállóan, maradandóan, miközben a csehszlovákiai magyar irodalom esélyeit, esetleg Gál Sándor újabb költői fordulatát más műhelyek fürkészik ki.

SZAKOLCZAY LAJOS

Harmadik honfoglalás

HERVAY GIZELLA POSZTUMUSZ VERSESKÖNYVÉT OLVASVA

Ne legyünk nyugodtak, avval, hogy Hervay Gizella az önkéntes halált választván, örökös hazára lelt a kolozsvári Házsongárdban, egyikünk bűne sem kisebbedett. Se a közösségé, se a jó barátoké, se az ismerősöké. Hervayt veszni hagyta sorsa — a peremlét, a sehova sem tartozás, a betegségig fokozódó érzékenységgel megáldott-megvert költő idegenség tudata —, és veszni hagytuk mi is; mi a „hűségese” barátok, akik elviselhetetlennek tartottuk majdnem elviselhetetlen szeretetét, ha csak időlegesen is, visszautasítottuk már-már agresszivitásba torkolló társ(barát) kereső kísérleteit.

Féltünk tőle, nyűgösnek éreztük. Természetében volt valami kibíratatlan csatlakozási vágy; ha észrevette, hogy rokonszenvezel vele és *tiszta* szavai megértésre találnak nálad, ragadt rád, mint a bogáncs. Sőt, mélyebben égetett: beléd ivódott lénye, a kedves, a hisztérikus, a szerelemre és szellemre egyként szomjazó; igényelte, hogy megértsd sírásának és dühkitöréseinek okait, hogy tudd *általános megvertségét*, melynek csak egyik előidézője volt a családi tragédiák sora, a másik — a nem kevésbé lényeges — a kelet-közép-európai valóság. Zaklatott természetével együtt adta mindezt. Démoni arcán szelidség és szigor, beszélgető partnerének nemcsak a gondolataiba akart behatolni, hanem idegrendszerébe is. Izzott, perzselt, s ha azon nyomban nem ajánlottál írt akkor épp esedékes panaszaira, bűnösnek érezhetted magad. Olyannak, aki elárulta eszmetársát, akinek az örvényben sodródó-vergődő csupán leltári tárgy, melyet bármikor le lehet írni.

Sokszor megpróbálta az öngyilkosságot, de végül is — az utolsó, tragikus lépés kivételével — mindig fölülkerekedett benne az életerő. Évtizedig (először Romániában, majd Magyarországon) fojtogatta *valami*, s a vers volt az, amivel mindig kikerült a kelepceből. Ő, tragikus sorsú társaihoz hasonlóan, nem játszott a halállal; ha sokszor közelébe került is, félt tőle, az öngyilkosságot megvetette. Elborult pillanatainak köszönhető, hogy sor került a kísérletekre. Bárhogy el volt keseredve, kínozhatta ezer nyűg, *tiszta* elmével sohasem adagolta túl a bajait többé-kevésbé enyhítő gyógyszert.

Élni akart halálos betegségével is, vinni és továbbadni megszállottságát, a Közép-Európa mint létélmény sokkja ellen hatásos történelmi önvizsgálatot.

Hervay Gizella most lenne 50 éves.

Annak is már több mint fél évtizede — akkoriban települt át Magyarországra —, hogy Szepesi Attilával meglátogattuk az Országos Ideg- és Elmegyógyászati Intézetben. A fia halála utáni „levertségében” került ide, fáradtan, elcsigázva. Öreg, tépett asszonyként, mint akit éppen most húztak ki a bukaresti földrengés romjai alól. Kobak elvesztésével Gizike hirtelen évtizedeket öregeedett; remegni kezdett a keze, lompos lett, haja zsíros csimbókokban meredezett, még jobban láttatva a kopaszodás eltakarhatatlan foltjait.

Ilyen volt, mikor bekerült a Lipótmezőre.

De rövid idő múltán, látogatásunkkor már virult. Koromfekete haja magasán föltupírozva, s az élénk színű, feszesen testére tapadó pulóver is jelezte: nincs semmi gond, élni akar. Nevetett, terveiről beszélt.

Még ma is előnti az arcomat a pír, ha zavarodottságomra gondolok. Mikor megláttam, hogy mindkét keze csuklótól könyékig be van fáslizva, észrevehetően elkaptam pillantásomat, úgy véltem, fölívagta az ereit. A kínos csöndet megszólalása oldotta föl: „Ne gondoljátok, hogy öngyilkos akartam lenni. Azért van bekötve a kezem, mert napok óta reggeltől estig varrottásokat hímezttem, nem lévén pénzem, ezzel akarom meghálálni az orvosok gondoskodását.”

Még sokáig trécseltünk, vidám volt, önfeledt. Legalább is a külső szemlélő számára. Csak most tudom, ez az élni akarás időleges volt. Fölfelé a kútból — a különleges állapot adhatta a reményt: tartani magát, tartani! A családját és ismerőseit, pályatársait ért tragédiák nagyon is beléivódtak. Állapotára talán Simone Weil mondatai a legjellemzőbbek: „A szerencsétlenség a lélek megtörésére szolgáló alkalmatosság; kit egyszer elragad, olyanná lesz, mint egy gép fogaskerekei közé szorult munkás — törött és vérző tárgy lesz.” Noha jó pár év előtt, a hetvenes évek közepén, láttam ezt a „vérző tárgyat” röpülni is — csirkét sütött, s egyik szobából átlibbenvén a másikba, azt se tudta, hogy mivel kedveskedjék a bukaresti otthonát megtisztelő látogatónak —, fölszikkasztásai mögött mázsás súllyal ott volt a valóság: saját testének (idegrendszerének) és a világnak sanyarú állapota.

Valljuk be, e több mint szorongó állapot akkor sem nagyon oldódott föl, amikor a költő áttelepült Magyarországra. Sőt, a személyét ért sérelmek és veseségek itt kezdtek igazán tudatosulni benne. Az egyéni berekesztettség, az „érvénytelen érverés” mint közép-európai sors, mint kis népek, őrlődő nemzetiségek átka, itt kezdett csak igazán létélményévé válni. Olvasmányai, kutatásai során nálunk olyan (írások) anyagokhoz is hozzájuthatott, amelyek korábban el voltak előle zárva.

Vélhetnénk, Hervay Gizella paradicsomi állapotok közé csöppent, és a nyugodtabb, demokratikusabb légkör meghozhatja számára a *nyelv börtönében* való szabadabb élest is. Csakhogy ő eme szabadságra sohasem vágyott. Vallatófényhez szokott szeme — tőle a kép — elutasít minden olyan kedvezményt (és itt nemcsak az anyagiakra gondolok), amely felhőtlenebb boldogulást ígérne, megkönnyítené számára a beilleszkedést, a rózsaszínű mámorhoz való igazodást.

Saját sorsában közép-európai mintát lát, tragikusan összecsengő végzetszerűséget. Az ember mint gondolkodó lény, mint hatalmak játékszere, mint (kényszerűségből) országból országba vándorló „alutáplált vendégmunkás” izgatja, a történelem mint egymás ellen kijátszható „tudományos” érv győtri. Már rég nem a saját sorsáról, az építés mámorában indult költő megkeseredéséről van szó — jóllehet szigorú etikai vizsgálódásaiba, konok erkölcsiségével, ez az önvallató próba is bejátszódik —, hanem az ember, a kiszolgáltatott ember veszélyhelyzetről, amibe fölsőbb hatalmak — nemegyszer a legalizáló szándékú, tárgyaló asztal melletti döntéseikkel — belesodorták; és arról is, hogy ezek az *összecszerélhető* sorsok (*halálok, hitek, népek belei, kampók*) miként válnak azonos okból szorongássá, rettenetté.

Hervay posztumusz verseskönyve már beszédes címével állapotrajzot ad: *Lódenkabát Keleteurópa szegén. (Magvető)*. Ez ő. És a megannyi névtelen, a magyar nép és a sokszor szántszándékkal egymásnak ugrasztott szomszéd népek sorsa. A legnagyobb viharok kitéve lengnek, összekoccannak, összegabalyodnak. *Szürkéek* a „közös esőben” azzá teszi őket mül-

tuk, összekevert (összekeverhető?) történelmük; egy nagy — cserebere — játék részvevői és elszenvedői ők, akik engedelmeknek a már-már mitikus végzetszerűséget sugalló nagy Rendezőnek.

A költő ezt a metaforával csak erősített *marginálást* két oldalról mutatja be: a kiszolgáltatott népek, fajok szenvedéseit riasztó képek garmadával ábrázolva — „hull a szemét a szánkból / hajunkból a rozsdás szegek / arcunkról a vakolat” —, ugyanakkor, ha csak lehetfinomsággal is, a történelmi leépülés mellé fölsorakoztatva az egyén, ez esetben az öregedő nő tragédiáját. Ha nem is azonos súlyú a két régiót olyannyira jellemző megállapítás — az „összecsérélhető halálok” és az „összecsérélhető népek belei” nyilvánvaló, hogy legalább hangulatában különbözik az „összecsérélhető szerelmek rúzsoltjai”-tól —, együttes alkalmazásuk nagy tudatosságra vall. Ez a tudatosság érezhető mindvégig a könyv szerkezetén is.

Fura, a ciklusok címeit egybeíró „nyitóvers” jelzi a kezdetet és a *Levél a föld alól* — mindkettő csupa verzállal van szedve — összegzésszerű búcsúja a véget. Márcsak a szóhasználat mint hangulati és tematikai bevezető kedvéért is érdemes idézni a ciklusok előretolt „tartalomjegyzékét”: „Lódenkabát Keleteurópa szegén / Sörtüzzel jövök szerelemmel / Honfoglalásom káromkodás / Ujjlenyomatok / Névtelenek / Névtelenül / Vagonlakók / Gyalogszoltár / Siratófal / Levél a föld alól.” Ez az a keret, melyben megvalósul az átváltozás kalandja: a szenvedő asszonyból történelmi hős lesz, s az átváltozás visszafelé is megtörténhetik.

A lírahős a vereségeket többféleképp éli meg: történelmi vereségként (középpontban a magyar történelem és a romániai magyar nemzetiség történelme) és személyes veszteségként, mely a volt férj, Szilágyi Domokos s közös gyermekük tragikus halálában jelentkezik, valamint azon barátok és ismerősök idő előtti elköltözésében, akik nem csupán a családnak voltak kedvesek, de öngyilkosságuk és másmilyen, ugyancsak tragikus haláluk a romániai magyar nemzetiség és az egyetemes magyarság számára is pótolhatatlan veszteség. És legfájóbban öregedő, társat veszített nőként, akit már a szerelem is elkerül.

A költő világosan látja, teste haldoklik. S e leépülés azért drámai, mert egyszerre kétfelől támadja a személyiséget: a lélek kiürülésével egyre gyakrabban földidőződik egy, költészetében eddig nem tapasztalt tartomány, a *semmi*, s közben a betegségek rohamát mindvégig állt test is kezd összecsucsklani. Az *éretted én letérdelek* víziója már oly mértékű kifosztottságot sugall, melyet túlvilági erők sem képesek csökkenteni. „...iszonyodom / mindentől immár / arcumról elmúlik a hús / ágyékomról az erdő / mellemről a málna / domború hasam kihal / krumpliszák lettem Uram...” Ez a józan, hideg, könyörtelenségével a nőben épp a nőiest kiinduló önvizsgálat már-már téboly. Hervay, önmagát ültetve a vallatószékekbe, vállalja ezt a kíméletlen pontosságot. Ha az erotika elvész, meghal a nő is — tanúsítja a *szájad szélén kökény a vér*: „lassan halok meg lábtól fölfelé / köldököm következik / a mellem a vállam / fejem még utánad fordul / aztán csak két szemgödör...”

Önmagát kívülről látja mint „vérző tárgyat”, s így közeledik a történelemhez is. Érdekes, hogy az effajta, lényét teljesen fölkaravó, s hazához, néphez való tartozásának külső és belső indítékait feszegető önvizsgálat akkor lett számára fontos, mikor Magyarországra áttelepült. Korábbi, „naiv” valóságismerete még a cudarabb körülmények közt is valamelyest eligazította. Szükség is volt erre, hiszen a közép-európai történelem abszurditása a legelemibb szinten, a hétköznapi dolgokban is érződött. S ő — igaz, hogy fogcsikorgatva, a tébolytól is megérintve — *élte* ezt a valóságot, s noha versetikája nagyobb összefüggések megmutatására is képessé tette volna, nem tudta (a körülmények miatt lehetetlennek tartotta?) végiggondolni.

Bár nyelvhazáját megtartotta, az új hazában döbrent rá a benne addig föl sem merült élményre: itt is lehet idegen, hontalan, vagy ahogyan ő fogalmazta: *szükség hazában szükség-halott*. Pedig jó periódusba érkezett; mikor a múlt, a magyar történelem iránti fokozott érdeklődés már senkit nem tett gyanússá, mikor a Don-kanyarnál elesettek tragédiájával — elsősorban Csoóri Sándor esszéje és Sára Sándor filmje kapcsán — magyar szempontból is megismerkedhetett az olvasó, illetve néző. Ez a nem mindenben következetes nyitottság — mondjuk így: a szellemi élet demokratizálása — azonban még nem engedte meg a kutatónak, hogy

vállalván a tévedés kockázatát is, alapvetően szembenézzen a kis népek problémájával, hogy sok irányú, külső és belső érzékenységeket figyelmen kívül hagyó közelítéssel boncolja a né-mely esetben még ma is tabunak számító nemzetiségi kérdést.

Hervay megcsalatottsága elsősorban innen származott, nem tudta elfogadni a húsba vágó kérdések körüli óvatosságot. Sokkal tisztább volt annál, erkölcsösebb, egyenesebb, minthogy elhallgassa kételyeit. Nem tudta fölfogni, hogy miért nem értik. „*mint aki idegenből jött meg / Magyarországra — magyarul / mondom a sorsom s mintha japánul / beszélnék mintha kínaiul...*” — panaszolja.

De ez a panasz halkságában is vádbeszéd. Visszafojtott indulatában tükröződik a támadó alapállása, a mindenre elszánt ember eltökéltsége. Kihívó hetykeséggel — „én nem tanultam történelmet / sorsom maga történelem” —, nemzetiségi sors edzette lényeglátással tárja föl saját és a romániai magyar nemzetiség gyermekkorát, káromkodások közt elsziszegett axiómákkal figyelmeztet eltékozolt lehetőségeinkre: a „kútbalókött forradalomra” — a talán már sohasem megvalósuló „újjászületésre” — „újjászületésre”.

Bűntudata, noha *se kint, se bent* állapotot jelez, nagyon is körül van cövekelve. Félelmek, kényszerképzetek, kihallgatások, lehallgatások, vallatások, betiltások, bezúzások, ki-üzetések közt — mindnek van valóságalapja — vergődik a lélek. Egyik régebbi, a másik frissebb élmény. Riadt, mert helyzetértékelése szerint teste azonos a verssel. Mindenik verse „hátarátlépés”, mely tiltást von maga után. S mert Hervay Gizella a *senki földjén* telepszik le, bármerre indul, azonnal kordonba ütközik. Pedig ő is szeretné meglelni hazáját! Állapota — a dalforma József Attilát és Kormos Istvánt egyként rokonná avatja — azé a kismizmizetté, aki hallucinációk közt is kiküzdí magának a megvilágosodást. „hát megtaláltam végre a helyem / csontracsupaszítva végleg védtelen / halántékomon lüktet a haza / három napja és három éjszaka.” *Népkeresőben* azt a biztos „szerkezetet” akarja meglelni — a szülés előtti fázis megannyi gyötrelmet szimbolizál —, amely észleli a veszélyt, és biztos támaszt nyújt, akár az anyaföld. „méhemben összedrótózott csontváz / kérdőjellel görnyed / kihordom földrengésjelző / népemet anyaföldnek.”

Milyen a jövőképe? Amilyen a vagonlakóké. Bedeszkázott ablakokat lát, s olyan kiszolgáltatót, mint a „priccsen elvetelő katonapokróc.” Ebben a rideg világban sorok-sorparók jelképezik a betonkád hidegét, csupa megszegyenített, megalázott, kiürrült vagy kiüresített érzés, kapcsolat. Durván hasít a szó, mintha a tébolyt közép-európai sokként föltüntető elme evvel is jelezni kívánná történelmi zavarodottságát.

Bár Hervay — szóképei árulkodnak — jobbára a huszadik század legaljasabb tetteire: nyílt embervadászatára céloz, verseire mindvégig a „nincs-idő” jellemző. Ebben az absztrakt térben még a fizikai törvények is érvényüket veszítik, a folyamat — épp a rémület túladagolásával — bármikor megfordítható. A költőnek át kellett élnie ezt a fulladás előtti állapotot, hogy érvényt szerezhesen szavainak. Íme: „havazások hanyatt zuhannak / őzeket akasztanak hentesek”; „betömve az ég szemgödrei”; „homlokok cellái világitanak”; „sárral bevert az ég szeme”; „nyírják belül a koponyámat”; „akasztott fák alatt nyár van”; „fülünkben szánkban nő a fű”; „szó lehasítva a szájról”; „mészárosok felvonulása / vízszintes testünkön át”.

Vercím tudatosítja: megtűrték vagyunk, *történelemre ágyarajárók*, akiknek csak olyan jövő és csak annyira bevallható múlt dukál, ami engedélyeztetik. Ezek után nem lehet véletlen, hogy a költő — némi Nagy László-s szöfűzéssel — azt az állapotot rajzolja állandónak, melyben a reményvesztés sivatagi szomjjal párosul: „mert a jövőnket lefejezték / forgunk mohácsi szomjúságban.”

Talán ennyiből is kiviláglik, a *Lódenkabát Keleteurópa szegén* több mint fölkavaró olvasmány. Egy állapot tükre — ideges rángásoké, félszavaké. Betiltott, korábban így soha nem fogalmazott álmok kerülnek a középpontba: a térkép szakadásai, gyűrődései: „mardunk a múltban föltámadunk gyereknek / eltévedve aknamezőkön felrobban Pozsony Kolozsvár / Óbuda temet esővel másnappal harmadnappal / sohanappal sohajövövel.”

Ebben a bujdoklásra ítélt ébrenlétben az egymásra csúszott tárgyakra, dolgokra, viszonylatokra csak a kontúrja látszik. A fölfokozott képzelet így akarja megőrizni őket; az egymásra torlódott vázak kuszasága akár egy halom csontváz. A vagonlakók „nagy utazását” a költő csak másodkézből ismeri. S erre a, benne mindig a bűntudat elmélyítését szolgáló képzeletbeli utazásra rákópirozza valóságélményét. Örömet, csalódását, menekülését és az őt marasztalni igyekvő vonzást, Erdélyt.

A csak gondolatilag megélt és a teste minden porcikájával tapasztalt valóság közt nem tud és nem is akar különbséget tenni. Mindkettő súlyát egyformán érzi, erkölcstelennek tartaná, ha az egyik elől megfutamodnék. S Hervaynak, a *névtelen vagonlakónak* az a tragédiája, hogy „három szemmel látva” fölismeri: kiszolgáltatott, védtelen. S öncenzúrára nem hajlandó lényé jól tudja, hogy ennek az erkölcsi tartásnak lehet némi következménye is, miként azt két érzékeny sor jelzi: „*mert pontosan fogalmazok / céltábla lett a homlokom.*” A kíméletlen vadászatra jellemző: mindvégig „gombnyomásos életveszélyben” él; s mert meghátrálni nem akar, félelme az idő múltával csak fokozódik.

Egyetlen terep van, ahol nem fél, ahol — a szabad gondolkodás gyönyörűséges kalandjával — kimondottan ő az úr: a költészetben.

Közép-európai sors ez, álmainkba visszavonulván élni mindazt, ami egy jobb csillagzat alatt születőnek, valamely nagy nép fiának természetes?

Hervay alázatos imái, *gyalogszoltárai* azért születtek, hogy fölhívják a figyelmet a sorsát meg nem választható ember esendőségére, hogy letörölhessék a történelem szégyenfoltjait, hogy fölpanaszolhassák, mily borzalmat s megaláztatást kell elszenvedniük a kitelepítetteknek (még ha az a bibliai család is), a nyelvükből kiűzötteknek, az emberségükben megaláztatottaknak, megnyomorítottaknak. Noha az egyetlen hangra írott fohászok közt, formáját tekintve van egyszerű, már-már a primitív utánzással ható zsolozsma is (Donkanyarban édesapánk — aki gondot visel reánk, stb.), azok az értékesebbek, amelyekben ott a perlő, számonkérő hang. Az ostorozó szenvedély. Amikor a hazájából s szerelméből kilakoltatott már alig hisz a könyörgésben, és megunván szolgálai alázatát, ha mással nem, legalább az Úrral egy szintre akar kerülni. A harminc cím nélküli vers lendületes kezdősorából — aszerint, hogy kérlek vagy átkozódik — kiolvasható a költő *akkori* viszonya Istenhez: „gyáva vagy Uram gyáva” (III.), „vedd el Uram amit adtál (XI.), számonkérlek Uram (XVII.), „verd meg Uram aki nincsen” (XXI.), „Énistenem elpártoltál” (XXII.), „hova meneküljek Uram” (XXIV.).

Hervay Gizella negyedik verseskötetében, az *Úrlapban* (1972) vált igazán költővé. Alig több, mint egy évtized adatott meg neki, hogy líráját tovább mélyítse, s rátaláljon arra a látásmódra, melynek kristályosabb változatában az egyén szenvedéstörténetét át- meg átfonja a közép-európaiság mint létforma. A posztumusz könyvet megelőző kötetei — még a válogatott verseket közreadó *A mondat folytatása* (1978) is — egy-egy lépcsőfok ehhez a kiteljesedéshez. S most már világosan látni: a *Lódenkabát Keleteurópa szegén* című verseskötet az a magaslat, mely — összegezve a pálya értékeit — legpörébbnek, s paradoxon: ezáltal leggazdagabbnak mutatja a személyiséget.

Hervay lírahőse a bukoít, halálokkal szétszabdalt, egyéni és társadalmi életében megcsalatott, anyaságától megfosztott, határokon átlökött, a nyelv kificamítását mint *kiűzetést* megélt közép-európai asszony. Nem az Édenből űzetett ki, mint ama bibliai rokona, hanem emberségéből lett kifordítva. Apró történelmi, társadalmi, magánéletbeli praktikák tették személyiségét érzékennyé, lelkét sebezhetővé. S eme fondorlatosságok az elmúlt évtizedek-évszázadok alatt egyetemes fenyegetéssé, a bebeszél bűnök megsokszorozásával az áldozatban bűntudattá nőttek.

Kifosztottsága tehát úgy időntüli, hogy egyetemes. Aki már ennyire nem számít, már ennyire *semmi*, az nyugodtan elbujdokolhat. A miniatúra szemléleti teljessége újra csak azért megkapó, mert benne a nő legelembb, életet, gyönyört — igaz, hogy lopva, bújva — foganó cselekedete az ember legmagasztosabb vágyával együtt ábrázoltatik. „*föld alatt szeretkezünk / a szabadsággal / föld már a szemünk / az ügyünk a szánk / a történelem talpa alatt*”

A *Lódenkabát Keleteurópa szegén* személyes sorsot (is) elbeszélő történelemkönyv. A költő — szabadverstől a dalt átokká fejlesztő kiátkozásig — úgy választotta meg a formát, hogy mondandója oly természetesnek hasson, mintha lélegeznék. Valamennyit játszik a balladával, imitálja a siratót, régies szófűzéssel az *Ómagyar Máriasiralom* kezdősorát stb. Érzelemgazdag, ugyanakkor puritán nyelve tovább egyszerűsödött. Nem Pilinszkyre, de a megfeszítettség, a huszadik századi történelem legsötétebb korszakára utalnak az olyan „hideg” szavak, mint a „rozsdás szeg”, a „kampó”, a „cella”, „vagon”. És versmondatait — tudatosan!, s néha el is játszik ezzel a tudatossággal — klasszikusok és kortárs költők egyaránt meghílették: Petőfitől Nagy Lászlóig, Adytól Szilágyi Domokosig, a szoltárszerzőktől Pilinszky Jánosig.

De a „kilakoltatott szavakban”, ahogy korábbi verseskönyvei is jelezték, már csak ő van egyedül. Érzése és gondolatvilága, fázékony, a legkisebb zajtól is megriadó lény. S a rá jellemző vers, melynek elmondása-elsziszegése után mintha azonnal bekövetkeznék a fulladás.

Noha körülményei kényszerítették, mindig is erre törekedett: a végső szóra. Úgy írt verset, hogy minden szavában meghalt, szinte a remegésig átélte a „hóhérsivatag” nyomasztó jelenlétét. „méhedből kilöktél hazám / halálra ítélem magam” — hangzik a könyörtelen végítélet. Hogy halálával mekkora költőt veszítettünk, bizonyítja a kötetzáró vers, a *Levél a föld alól* is.

*még egy hiány a számadáshoz
az voltam aki nem lehettem
nincs felmentés nincs haladék
elárvultam úgy szerettem*

*előbb a Szamos aztán a Maros múlik el
torkomba fullad a Duna is
kiteríthető táj
többesszámban pusztulok el*

*se ember se asszony csak vádirat
alultáplált vendégmunkás
érvénytelen érveréssel
szükséghezében szükségahalott*

*itt fekszem
só a számon
már csak a hallgatás jöhet
harmadik honfoglalásom*

Ne legyünk nyugodtak: avval, hogy Hervay Gizella az önkéntes halált választván, örökös hazára lelt a kolozsvári Házsongárdban, egyikünk bűne sem kisebbedett.